

In de nazomer 1944

Luctor et emergo (Ik worstel en kom boven)

Door Max van den Berg

Zeeland geeft op treffende wijze de geschiedenis van dit eilandengebied weer. In korte tijd werd de Zeeuwse bevolking getroffen door een zevental rampen, maar wist zich daar op een wonderbaarlijke en energieke wijze doorheen te worstelen. Wij gaan de veerkracht van de Zeeuwen op de kaart zetten.

1868

Rode welvaart en rode crisis, zo mogen we de meekrapgeschiedenis van Zeeland wel noemen. Meekrap (ook wel mee genoemd) is een plant die ongeveer een meter hoog wordt en met wortels een meter de grond in duikt. Eenmaal in de drie jaar wordt de plant met wortel en al uit de grond gestoken, een zwaar werk. De wortel wordt in een mee-stoof gedroogd en daarna fijngemalen en gezuiverd. Dit poeder heeft eeuwen lang als grondstof gediend om in textiel de kleur rood aan te brengen. De plant komt oorspronkelijk uit Turkije en de kleur wordt dan ook Turks rood genoemd. In Zeeland, waar de plant het beste groeide, waren vele hectaren met meekrap bebouwd. In tonnen werd het poeder in Zierikzee verzameld en naar Rotterdam overgebracht. Vandaaruit werd de kostbare grondstof over de hele wereld verkocht.

Het oogsten van meekrap, zwaar werk voor mannen en vrouwen.

De meekrapcultuur was erg arbeidsintensief en gaf aan duizend landarbeiders werk. Het bouwen van meestovens was voor die tijd een kostbare aangelegenheid en er werd in deze tak van landbouw dan ook veel kapitaal gestoken. Rond 1865 bereikte de meekrapcultuur zijn hoogtepunt en vormde het een belangrijke grondslag van de Zeeuwse economie. In 1868 werd in Duitsland een methode ontwikkeld, die het mogelijk maakte de meekrap op synthetische wijze in fabrieken te produceren. In korte tijd stortte de Zeeuwse meekrapverbouw in en verloren vele boeren hun geïnvesteerde geld en landarbeiders hun werk.

1914 Spaarpot of zeemijn?

Tijdens de Eerste Wereldoorlog wisten de Duitse troepen in België snel op te rukken. De vesting Antwerpen viel op 14 oktober

al in Duitse handen. De gevolgen voor Zeeuws-Vlaanderen waren verbijsterend. 35.000 Belgische soldaten vluchtten de grens over en niet minder dan 550.000 Belgische burgers stroomden de Zeeuwse dorpen binnen. Soldaten werden geïnterneerd, maar burgers moesten particulier worden ondergebracht.

De hoogspanningsdodendraad langs de Belgisch-Nederlandse grens uit 1914. Nog steeds een bezienswaardigheid.

Om een beeld te geven van de problemen: een dorp als Oostburg nam 4000 Belgen op, Vlissingen 8100 en het gehucht Kruiningen herbergde 8000 Belgen. Die moesten van voedsel, warme kleding, schoeisel en onderkomen worden voorzien. Een bijna bovenmenselijke opgave. Om aan de desertie van Duitse soldaten en de smokkel een eind te maken werd een hoogspanningsdraadnet langs de Belgisch-Nederlandse grens aangelegd, van de Noordzeekust tot Vaals. In Zeeuws-Vlaanderen liep dat draadnet dwars door enkele dorpen. Er ontstonden ter plaatse absurde situaties. In Koewacht ging het draadnet op zondag even open om de kerkgangers van het dorp naar de kerk aan de andere kant te laten gaan. Elektra was in Zeeland weinig bekend en velen werden aan het draadnet geëlektrocuteerd. Ook het bestaan van zeemijnen was de Zeeuwse bevolking voorbijgegaan. Toen een boer een van de bodem losgeslagen zeemijn aan de dijk vond, dacht hij aan een spaarpot. Hij nam het ding naar huis en schroefde het deksel eraf. Gelukkig kwam de zaak niet tot ontploffing. Maar dat gold niet voor de schepen die voor de Zeeuwse wateren op mijnen liepen of getorpedeerd werden. Zeelieden uit verschillende landen moesten uit het water worden gered. In de laatste oorlogsjaren 1917 en 1918 groeide de luchtoorlog. Ondanks onze neutraliteit werd ons luchtruim door alle oorlogvoerende partijen geschon-

den. Soms per ongeluk. Vergissingsbombardementen vonden plaats op Zierikzee, Renesse, Sas van Gent, Calland, Sluis, Goes, Koewacht en Aardenburg. Er vielen doden en gewonden, talrijke huizen werden verwoest en de oorlogvoerende partijen gaven elkaar de schuld. Bij luchtgevechten boven België maakten piloten van aangeschoten vliegtuigen vaak op het strand van Cadzand een noodlanding. Niet minder dan 66 toestellen van Duitse, Engelse en Franse afkomst maakten van dit strand gebruik en werden overgebracht naar Soesterberg. Vaak voorzien van het opschrift 'Uit onze fabriek in Cadzand'

1918 De anti-annexatie-actie

In november 1918 zwijgen de kanonnen, WO I is afgelopen. Ons land wordt opgeschrikt door de komst van de Duitse keizer, die door de geallieerden als oorlogsmisdadiger wordt gezien. Troelstra roept de revolutie uit, stakingen zijn aan de orde van de dag en 200.000 soldaten worden gedemobiliseerd. En daar bovenop dreigt het verlies van Zeeuws-Vlaanderen. De Belgen, die Nederland als een pro-Duitse oorlogswinstmakers-staat zien, eisen Limburg en Zeeuws-Vlaanderen op als schadevergoeding. Frankrijk lijkt die eis te steunen. Grote verontwaardiging in Den Haag. Hebben we die Belgen niet liefdevol ontvangen? Is dat hun dank?

Minister Karnebeek wist annexatie te voorkomen maar verloor de slag om het Schelde-verdrag.

Op 6 februari 1919 vindt in de grote zaal van Kunsten en Wetenschappen in Den Haag een massale anti-annexatie meeting plaats. Het koninklijk huis en de hele ministerraad zijn daarbij vertegenwoordigd. Op 5 maart bezoekt de koningin Zeeuws-Vlaanderen en wordt luid toegejuicht. Op 14 maart volgt een tweede grote meeting in het Utrechtse Tivoli. Sprekers uit alle provincies protesteren tegen de annexatievoor-

stellen. Er groeit een golf van nationalisme. Asscher, de diamantair, lobbyt in Parijs, Colijn van de Bataafse Petroleum stort geld in het anti-annexatiefonds en datzelfde doet ook Heldring van de KNSM. Een grote delegatie van Zeeuwse meisjes in klederdracht demonstreert in de Tweede Kamer.

De diplomaat Karnebeek wordt naar de regeringen van Frankrijk, Engeland, Duitsland en de USA gezonden. Hij moet de annexatie bij het vredesverdrag van Versailles van de tafel zien te vegen. Dat lukt, maar de Belgen krijgen wel voor elkaar dat vrije doorgang over de Westerschelde naar Antwerpen in een verdrag moet worden vastgelegd. Karnebeek wordt in Nederland als een held ontvangen en slaagt er ook in het Scheldeverdrag ondertekend te krijgen en door de Tweede Kamer te slepen. Maar... de Eerste Kamer verwierp het verdrag tot woede van Brussel. De bejubelde Karnebeek moest aftreden.

De verhoudingen tussen beide landen was zo verpest dat koningin Wilhelmina pas in 1927 het grote Belgenmonument in Amersfoort officieel wilde openen. En dat grootste oorlogsmonument in Nederland stond nota bene symbool voor de dankbaarheid van België voor het onderbrengen van anderhalf miljoen vluchtelingen. Pas in 1965, bijna een halve eeuw later, kwam een wettelijke Schelde-overeenkomst tot stand.

1940 Vesting Holland capituleert, Zeeland niet

Op 10 mei 1940 vielen de Duitse troepen ons land binnen en na vier dagen vechten capituleerde de vesting Holland. Maar Zeeland en West-Brabant waren nog niet veroverd en daar waren Franse en Belgische troepen komen opdagen in een poging om de Duitsers gezamenlijk tegen te houden. Al op 10 mei kwamen geallieerde schepen in Vlissingen aan terwijl een vrij grote Franse en Belgische troepenmacht Zeeuws-Vlaanderen binnentrok. De Nederlandse troepen stonden onder leiding van Schout bij Nacht H.J. v.d. Stad. De Franse generaal H. Deslaurens kreeg het bevel over de geallieerde troepen in Zeeuws-Vlaanderen. Geen Belgische generaal om te verhinderen dat het annexatieverhaal uit 1918 weer opgang zou doen.

Middelburg na een zwaar Duits artilleriebombardement.

Op 14 mei stond het Nederlandse leger in de Bath-stelling, bij de ingang van Zuid-Beveland. Er was geen zware artillerie en geen luchtverdediging. De stelling werd overstroomd door gedemoraliseerde soldaten, gevlucht uit de Peellinie. Het bericht dat regering en koningshuis naar Engeland waren gevlucht en de vesting Holland had gecapituleerd ondermijnde een standvastig optreden. Na een Duits artilleriebombardement vlucht-

ten en deserteerden de Nederlandse soldaten in groten getale. Het leger trok zich terug achter de Zanddijk-linie en na de val daarvan achter het kanaal van Beveland waar ook Franse troepen onder leiding van generaal Durant aanwezig waren. Maar ook hier werd elk verzet in een regen van bommen en granaten verpulverd. Op 17 mei stond Hitlers leger aan de Sloedam, de ingang van Walcheren.

Op dat eiland waren Franse en Engelse troepen aanwezig. De Engelsen om de olievoorraden en kustbatterijen te vernietigen zodat ze niet in Duitse handen zouden vallen, de Fransen om zij aan zij met de resterende Nederlandse soldaten te vechten. Aangezien jhr. Charles van Ufferd, de Commissaris van de Koningin, zonder overleg met de Staten van Zeeland al op 14 mei naar Oostburg was gevlucht en commandant V.d. Stad het bevel over de Nederlandse troepen aan de Fransen had overgedragen, ontstond op Walcheren een machtsvacuüm. Het eiland werd door de Franse commandant geannexeerd. Het verzoek van Middelburgs burgemeester om de plaats tot open stad te verklaren werd door de Franse commandant afgewezen.

Bunker bij Vlissingen.

De eerste aanvallen van de Duitse troepen op Walcheren werden afgeslagen. De 800 meter lange dam door de Sloe was makkelijk verdedigbaar. Maar door de inzet van zware artillerie en bommenwerpers werd toch een doorbraak geforceerd. De geplande Frans-Nederlandse terugtocht via Vlissingen verliep in chaos en paniek. Dezelfde dag capituleerden 2000 Franse en 8000 Nederlandse soldaten en lag het centrum van Middelburg in puin. Zwaar gedemoraliseerde soldaten die in Zeeuws-Vlaanderen aankwamen hebben de strijd nog volgehouden tot 27 mei toen de laatste Belgische soldaten via Retranchement ons land verlieten.

1943 Walcheren met 300 bunkers

Zeeland bezat vele havens, zeearmen en de uitgang naar Antwerpen. Dat alles lag vlak tegenover Engeland. Het noodzaakte de Wehrmacht om Zeeland vanaf mei 1940 te veranderen in een groot fort. De provincie vormde tot september 1942 een compleet spergebied en men had een speciale toestemming van de Wehrmacht nodig om de eilanden te bezoeken. De kuststroken bleven no-go gebieden, vijf jaar lang.

Duizenden arbeiders en vele aannemers uit Zeeland werden aangenomen om een extra sterke Westwall langs de Zeeuwse kust aan te leggen. Vlissingen werd een ware ves-

ting. Alleen al op Walcheren werden 300 bunkers gebouwd met betonwanden van 2 tot 5 meter dik. Aan de zuidkant van de Schelde veranderde Breskens in een oorlogscitadel. Vlak bij deze haven verscheen het dorp Groede met vriendelijke huisjes om te zien. In werkelijkheid was dit een concentratie van als boerderij gecamoufleerde verzameling van 11 zware bunkers. Zo dacht Hitler de geallieerden later van het lijf te houden. Hij concentreerde 90.000 soldaten in Zeeland.

Een maquette herdenkt de Zeeuwse Joden die in de Holocaust werden vermoord.

Hoe verging het de bevolking tijdens de bezetting? Hoewel honger in Zeeland niet het hoofdprobleem was, liep de prijs van boter op de zwarte markt op tot 30 gulden per pond en een ei bracht 75 cent op. Ernstiger was de Jodenvervolgung die ook hier toesloeg. Op 24 maart 1942 moesten de Zeeuwse Joden zich in Middelburg verzamelen, om van daaruit, trouw bewaakt door de lokale politie en met volle steun van de plaatsvervangende Commissaris van Zeeland P. Dieleman naar Amsterdam te worden overgebracht. Daarna volgde Westerbork en Auschwitz. Zo werden 72 Zeeuwse burgers de dood in gejaagd. Al in juli 1940 overhandigde de commissaris van politie in Vlissingen de bezetter een lijst van 38 Joodse medeburgers. Het ontwikkelen van een verzetsbeweging viel niet mee. De overmatige aanwezigheid van Duitse militairen vormde een grote hindernis. Desondanks kon een belangrijk deel van de Zeeuwse Joden onderduiken, veelal in het dun bevolkte en uitgestrekte Zuid-Beveland. Ruim 55 % van de Zeeuwse Joden heeft de oorlog overleefd. Van de 250.000 Zeeuwen waren 2000 lid van de NSB en vele streken kenden geen enkele collaborateur. Een opmerkelijke landverrader was het dwaallicht de dichter Martin Beversluis. De man was achtereenvolgens lid van de SDAP, CPN, AR en in 1940 NSB'er. Hij werd burgemeester van Veere en Vrouwenpolder en trad later op als een soort censor in dienst van Mussert.

Het ontruimen van grote kuststroken leidde tot de uittocht van duizenden gezinnen naar elders. Vaak met achterlating van have en goed. Maar dat alles valt in het niet bij de bloedige bevrijdingsstrijd die zich in 1944 in Zeeland afspeelde.

1944: explosies, inundaties en invasies

In de nazomer van 1944 waren de geallieerde strijdkrachten in een sneltempo door Noord-Frankrijk en België getrokken. Via Brabant werd een poging gedaan de overgang bij de Rijn rond Arnhem te forceren. De luchtlandingsactie (Market Garden genoemd) mislukte volledig. Om de bevrijding van België te consolideren was legeraanvoer via Antwerpen noodzakelijk. De stad en haven waren onbeschadigd in handen van Eisenhower gevallen, maar de Schelde was afgesloten door de Duitsers. Het forceren van een open toegang werd een militaire prioriteit. En dat heeft de bevolking van Zeeland ondervonden.

Aan de noordkant van de Schelde lag Walcheren met 10.000 Duitse militairen, zwaar geschut en de vesting Vlissingen omringd door 300 zware bunkers en een kilometer lange tankgracht. Ruim 20.000 bewoners van de 23.000 hadden de havenplaats verlaten. Aan de zuidkant van de Schelde lag Breskens omgeven door een ring van 70 bunkers en stranden die voorzien waren van tankversperringen. Het stadje bezat fort Imperial dat in 1810 door de Fransen was aangelegd en door de Duitsers volledig gemoderniseerd werd. Op 2 oktober 1944 opende de 38ste Canadese divisie de aanval op Breskens. Na een maand van hevige strijd werd de stad, of wat daarvan over was, op 1 november bevrijd. Zuid-Beveland werd aangevallen via Rilland Bath, maar de opmars werd vertraagd doordat het gebied tussen Ierseke en Kruijningen onder water was gezet. Een tweede aanval vanuit Terneuzen slaagde wel en op 24 oktober kregen de geallieerden vaste voet aan de zuidkant en begon de opmars richting Walcheren. Daar viel uiteindelijk de beslissing. De geallieerden wierpen biljetten naar beneden met het advies het eiland te verlaten in verband met komende oorlogshandelingen. Dit advies kon maar beperkt worden opgevolgd.

De dijkdoorbraak bij Kapelle zette Walcheren onder water en veroorzaakte veel slachtoffers.

Arbeiders en boeren werden op Walcheren min of meer gedwongen te werk gesteld bij de bouw van de militaire verdediging. Een zesde van de totale bevolking was daarbij betrokken. Mannen en vrouwen moesten achter de dijken en duinen houten palen

in de grond slaan en met prikkeldraad verbinden. Ze werden door de bevolking asperges genoemd. Dat alles gericht tegen Engelse luchtlandingen. Op Vlissingen werden 11.500 bommen afgeworpen, de dijken braken door en ook de sluis van het kanaal naar Middelburg. Maar dat was niet genoeg. Ook de dijk bij West-Kapelle werd vanuit zee en vanuit de lucht zwaar gebombardeerd en ook hier moesten de dijken eraan en stroomde het water naar binnen. Het dorp werd zwaar beschadigd en in de kelder van de Molen van Theune kwamen 43 burgers door verdrinking om het leven. Nadat ook bij Veere-Vrouwenpolder de dijken werden vernield stroomde het zoute water rijkelijk over de vruchtbare kleigrond, maar liepen ook ruim 200 bunkers onder water, en dat was de opzet van de geallieerden. Vanaf vier zijden werd het ondergelopen Walcheren aangevallen en na hevige strijd, na een bombardement op Middelburg capituleerde de Duitse commandant Daser op 6 november. Op 8 november was de Schelde bevrijd en hadden 13.000 Canadezen en Engelsen daarbij het leven verloren. Pas op 29 november was de Schelde mijn- en duikbootvrij en konden de eerste schepen Antwerpen binnen varen.

Engelse troepen landen bij Vlissingen.

Heel Zeeland was bevrijd, alleen Schouwen-Duivenland zuchtte nog onder de Duitse bezetting. De verzetsbeweging, die daar al een geslaagde overval had gepleegd op het bevolkingsregister, nam contact op met de geallieerden om kaarten met de opstelling van alle bunkers en geschutstellingen op de dat eiland naar hen over te brengen. Een Engelse snelle landingsboot zou hen ophalen maar door misverstanden bleven 10 verzetsmensen tevergeefs in het donker op de afgesproken plek aan de dijk wachten. Ze werden ontdekt door een Duitse patrouille, gearresteerd en voor hulp aan de vijand ter dood veroordeeld. De negen mannen en een vrouw werden op 11 december 1944 in Renesse opgehangen en mochten pas na twee dagen worden weggehaald en begraven.

1953 De dijken bezwijken

Door een gecombineerde spring- en stormvloed bezwijken in de nacht van 31 januari en 1 februari 1953 de dijken in Zeeland, Zuid-Holland en West-Brabant op ruim 130 plaatsen. Met ongekende snelheid stroomt het water de polders binnen en op sommige plaatsen staat het water in 30 minuten ruim 3 meter hoog. Binnen een etmaal verdrinken 1836 mensen, worden 100.000 huizen vernield of beschadigd, 300 boerderijen storten in, er gaan 47.000 dieren uit de veestapel verloren

Schouwen-Duivenland onder water.

evenals 140.000 stuks pluimvee. De bevolking werd volkomen verrast en de omvang van de ramp drong traag door naar Den Haag.

Hoe komt dat? We verplaatsen ons naar 1953. Bijna niemand had telefoon, internet en i-phones bestonden niet. Om 24 uur sloot de radio, vier uur later begon de ramp. De kerkklokken werden geluid, maar in de gierende storm vaak niet gehoord. De hulpdiensten werkten hier en daar gebrekkig. Zeeland beschikte over een groot aantal krotachtige landarbeiderswoninkjes, die als eerste door het stromend water werden weggevaagd. Zo kon het gebeuren dat maandagavond, twee dagen na de ramp, de pers slechts sprak van dijkschade en twee slachtoffers. Pas toen later een journalist het initiatief had genomen om met een gehuurd vliegtuig over Zeeland te gaan vliegen werd duidelijk dat Schouwen-Duivenland en Goeree-Overflakkee grotendeels onder water lagen. Hulpacties kwamen daarna op gang. De radiocampagne Beurzen open dijken dicht bracht het voor die tijd uitzonderlijk hoge bedrag van 138 miljoen gulden op. Er ontstonden tientallen hulpinitiatieven. Profvoetballers (toen door de KNVB nog als misdadigers weggezet) organiseerden de benefiet wedstrijd Nederland-Frankrijk, ook Stichting 1940-1945 nam het initiatief tot geldinzamelingen.

Er moesten 72.000 mensen worden geëvacueerd. Ze werden in eerste instantie ondergebracht in de Rotterdamse Ahoyhallen en de veehallen van Den Bosch. Vandaaruit werden ze bij particulieren ondergebracht. Langzaam maar zeker werden de dijken gedicht en de polders leeggemalen. De technische middelen waren nog bescheiden en pas op 6 november, na negen maanden, werd de laatste dijkdoorbraak gedicht. Op de drooggemalen gronden kwamen de huizen, boerderijen en gebouwen onder de modder en aangetast door het zoute water weer tevoorschijn. Landerijen waren bezaaid met kadavers. Alle bewoners kregen schoonmaakmateriaal en een schadevergoeding uit het noodfonds. Waar had iedereen recht op? De hoogte van de uitkering was verschillend voor diverse bevolkingsgroepen. Ongeschoolde landarbeiders, geschoolde arbeiders,

kleine boeren, grote boeren, landadel en hoge ambtenaren. Over deze indeling werd lang gesteggeld. De verzilting van de landbouwgrond bleef een schadepost van jaren. Tot op heden zijn sporen van de watersnoodramp nog zichtbaar.

Het historische Zierikzee, een toeristische trekpleister.

2015 Lector et emergo

Wie nu door Zeeland trekt, door schitterende stadjes als Veere (eens de basis van onze oorlogsvloot) en Zierikzee, het gerestaureerde Middelburg bezoekt en de fraaie kade van Vlissingen afloopt, door het vestingstadje Hulst wandelt (samen met Deventer de oudste plaats met stadsrechten), de sappige weiden en korenvelden, de unieke deltawerken en drukbezochte vakantieverblijven bekijkt en gaat zonnen aan de stranden van Cadzand moet vaststellen dat de Zeeuwen op wonderbaarlijke wijze de vele rampen die hen troffen te boven zijn gekomen. Zij hebben inderdaad geworsteld en zijn boven gekomen. Dit artikel wil hulde brengen aan hun taaie en succesvolle strijd om het bestaan.